ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIYOTIDA MILLIY QADRIYATLAR TALQINI

Sodiqova Zebiniso - *KIUT universiteti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek adabiyotida milliy qadriyatlarning badiiy talqini, ularning qahramonlar xarakteri, oilaviy munosabatlar, tarixiy xotira va ma’naviy izlanishlarda namoyon bo‘lishi yoritiladi. Shuningdek, an’ana va zamonaviylik munosabati, globallashuv sharoitida milliy o‘zlikni anglash hamda adabiyotning ma’naviy-tarbiyaviy ahamiyati tahlil qilinadi. Maqola umumiy adabiy tahlilga asoslanadi va ayrim yozuvchilar ijodiga doir misollar orqali mavzuning dolzarbligini ochadi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy o‘zbek adabiyoti, milliy qadriyat, milliy o‘zlik, an’ana, ma’naviyat, oila, tarixiy xotira, globallashuv, badiiy talqin.

Kirish

Adabiyot xalqning ma’naviy hayoti, tarixiy xotirasi va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim san’at turidir. Badiiy asarda xalqning urf-odatlari, axloqiy mezonlari, oilaga munosabati, ona tiliga ehtiromi va ajdodlar merosi turli obrazlar hamda voqealar orqali ifodalanadi. Shu sababli milliy qadriyatlar masalasi o‘zbek adabiyotining barcha davrlarida muhim o‘rin egallagan. Zamonaviy adabiyotda esa bu masala yangi ijtimoiy sharoitlar, shaxs erkinligi, avlodlar o‘rtasidagi munosabat va globallashuv ta’siri bilan bog‘liq holda yangicha mazmun kasb etmoqda.

Milliy qadriyatlar deganda xalqning tarixiy tajribasi davomida shakllangan ma’naviy, axloqiy va madaniy qarashlari tushuniladi. Ularga kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, mehmondo‘stlik, mehr-oqibat, oila va mahalla birdamligi, mehnatsevarlik, adolat, ona tiliga va tarixiy merosga ehtirom kabi tushunchalar kiradi. Biroq qadriyatlar adabiyotda faqat tayyor qoida sifatida emas, balki qahramonning tanlovi, ichki ziddiyati va hayotiy sinovlari orqali namoyon bo‘ladi.

Milliy qadriyatlarning badiiy ifodasi

Zamonaviy o‘zbek nasri va she’riyatida oila, ota-ona roziligi, farzand tarbiyasi, vatanparvarlik va insoniylik masalalari ko‘p uchraydi. Bunday mavzular qahramonlarning kundalik hayoti bilan chambarchas bog‘lanib, milliy qadriyatlarning amaliy mazmunini ko‘rsatadi. Masalan, oiladagi mehr va mas’uliyat tasviri orqali muallif insonning jamiyat oldidagi burchi, avlodlar davomiyligi va ma’naviy tayanch masalalarini ko‘tarishi mumkin. Mehmondo‘stlik yoki qo‘ni-qo‘shnichilik munosabatlari esa o‘zaro ishonch va hamjihatlik g‘oyalarini ochishga xizmat qiladi.

Milliy qadriyatlar badiiy asarda ko‘pincha ramz va detallar orqali ham beriladi. Ona yurti, ota uyi, mahalla, ona tili, qadimiy buyumlar yoki xalqona marosimlar qahramonning xotirasi va o‘zligini anglash jarayonini ifodalashi mumkin. Bu unsurlar shunchaki milliy rang-baranglik yaratish bilan cheklanmaydi: ular qahramonning kimligi, o‘tmish bilan aloqasi va kelajak oldidagi mas’uliyatini anglatadi.

An’ana va zamonaviylik munosabati

Bugungi adabiyotda an’ana va zamonaviylik o‘rtasidagi munosabat muhim badiiy muammolardan biridir. Yangi avlod qahramonlari ta’lim olish, kasb tanlash, shaxsiy hayotini qurish va jamiyatda o‘z o‘rnini topish jarayonida oilaviy yoki ijtimoiy kutishlar bilan to‘qnashishi mumkin. Bunday ziddiyatlar milliy qadriyatlarni inkor etish uchungina emas, ularning mazmunini qayta anglash, inson qadr-qimmati va zamon talablari bilan uyg‘unlashtirish uchun ham xizmat qiladi.

Qadriyatlarning badiiy talqini biryoqlama bo‘lmasligi lozim. Adabiyot insonparvarlik, hurmat va hamjihatlikni qo‘llab-quvvatlar ekan, urf-odat nomi bilan oqlanadigan adolatsizlik, majburiy qaror yoki shaxs erkinligini cheklash kabi holatlarni ham tanqidiy ko‘rib chiqishi mumkin. Shu jihatdan zamonaviy asarlar o‘quvchini qadriyatlarni ko‘r-ko‘rona qabul qilishga emas, ularning inson hayotiga ta’sirini mulohaza qilishga undaydi.

Yozuvchilar ijodida milliy o‘zlik va tarixiy xotira

O‘zbek adabiyotida milliy o‘zlik, tarixiy xotira va inson ma’naviyati masalalari turli ijodkorlar asarlarida o‘ziga xos tarzda yoritilgan. O‘tkir Hoshimov nasrida oilaviy mehr, insoniy burch va oddiy odamlar hayotidagi ma’naviy mezonlar muhim o‘rin tutadi. Uning “Dunyoning ishlari” asari ona siymosi va farzandlik tuyg‘ulari orqali mehr-oqibatning qadrini anglashga yordam beradi. Bu asarni zamonaviy o‘quvchi ham oila, xotira va insoniy mas’uliyat nuqtayi nazaridan o‘qishi mumkin.

Erkin A’zam, Tog‘ay Murod va boshqa ijodkorlar asarlarida ham milliy muhit, xalqona nutq, qishloq hayoti, urf-odatlar va inson xarakteri o‘rtasidagi bog‘liqlik ko‘zga tashlanadi. Bunday asarlarni tahlil qilishda faqat milliy belgilarni sanab o‘tish yetarli emas; muallifning ularga qanday munosabat bildirayotgani, qahramonlar taqdirida bu qadriyatlar qanday vazifa bajarayotgani va asarning badiiy g‘oyasi bilan qay tarzda bog‘langanini aniqlash muhimdir.

Tarixiy xotira ham milliy qadriyatlarning muhim tarkibiy qismidir. O‘tmish voqealari, ajdodlar tajribasi va tarixiy shaxslar haqidagi badiiy tasvirlar xalqning o‘zligini anglashiga ko‘maklashadi. Biroq tarixiy mavzudagi asarlar bugungi kun bilan muloqotga kirishgandagina yanada mazmunli bo‘ladi: ular o‘quvchini o‘tmishdan saboq olish, bugungi mas’uliyatni his qilish va kelajak haqida o‘ylashga chorlaydi.

Globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarning ahamiyati

Axborot oqimining tezlashuvi va madaniyatlararo aloqalarning kengayishi milliy qadriyatlar haqidagi tasavvurlarga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Zamonaviy o‘quvchi turli madaniy qarashlar bilan tanishar ekan, o‘z madaniy merosini anglash va uni boshqa xalqlar tajribasi bilan qiyoslash imkoniga ega bo‘ladi. Adabiyot bu jarayonda milliy o‘zlikni saqlash bilan birga, boshqa madaniyatlarga hurmat, bag‘rikenglik va ochiq fikrlashni ham rivojlantirishi mumkin.

Milliy qadriyatlarning hayotiyligi ularni o‘zgarmas shaklda saqlash bilangina belgilanmaydi. Ularning mehr, adolat, halollik, mas’uliyat va inson qadrini ulug‘lash kabi umuminsoniy mazmuni yangi sharoitlarda ham dolzarb bo‘lib qoladi. Shuning uchun zamonaviy adabiyotning vazifasi o‘tmishni ideallashtirish emas, balki tarixiy tajribani bugungi insonning ruhiy ehtiyojlari bilan bog‘lab, o‘quvchini mustaqil fikrlashga undashdan iborat.

Adabiy ta’limda mavzuning tarbiyaviy imkoniyatlari

Milliy qadriyatlar mavzusini adabiyot darslarida o‘rganish o‘quvchilarning matnni tahlil qilish, dalil keltirish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunda “Qahramonning tanlovi nimani ko‘rsatadi?”, “Asarda qaysi qadriyatlar tasdiqlanadi yoki tanqid qilinadi?”, “Muallif fikri bugungi hayot bilan qanday bog‘lanadi?” kabi savollar samarali bo‘lishi mumkin. Guruhli muhokama, taqqoslash jadvali va esse yozish orqali o‘quvchilar turli qarashlarni hurmat qilgan holda xulosa chiqarishni o‘rganadilar.

Bunday yondashuv adabiyotni faqat axloqiy nasihatlar majmui sifatida emas, inson va jamiyat haqida fikrlash maydoni sifatida tushunishga yordam beradi. Natijada o‘quvchi milliy merosga qiziqish bilan qarash, uning mazmunini anglash va qadriyatlarni kundalik hayotdagi xatti-harakat bilan bog‘lash imkoniga ega bo‘ladi.

Xulosa

Zamonaviy o‘zbek adabiyotida milliy qadriyatlar talqini ko‘p qirrali badiiy jarayondir. Oila, ona siymosi, mehr-oqibat, tarixiy xotira, ona tili, vatanparvarlik va jamoaviy birdamlik kabi mavzular asarlarda qahramonlarning hayoti va ichki kechinmalari orqali ochiladi. Shu bilan birga, zamonaviy adabiyot an’ana va yangilanish o‘rtasidagi ziddiyatlarni ko‘rsatib, qadriyatlarni inson qadr-qimmati va zamon talablari nuqtayi nazaridan qayta anglashga imkon beradi.

Demak, milliy qadriyatlar adabiyotda faqat o‘tmish merosi emas, balki bugungi jamiyatning ma’naviy ehtiyojlari va kelajak haqidagi tasavvurlarini shakllantiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Ularni ilmiy va badiiy tahlil qilish yosh avlodda tarixiy xotira, mustaqil fikrlash, bag‘rikenglik va insonparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hoshimov, O‘. Dunyoning ishlari. — Toshkent: turli nashrlar.
2. Hoshimov, O‘. Ikki eshik orasi. — Toshkent: turli nashrlar.
3. Murod, T. Otamdan qolgan dalalar. — Toshkent: turli nashrlar.
4. A’zam, E. Tanlangan asarlar. — Toshkent: turli nashrlar.
5. Karimov, I. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
6. O‘zbek adabiyoti tarixi va zamonaviy adabiy jarayon bo‘yicha oliy ta’lim darsliklari hamda ilmiy maqolalar.